

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ-Нью-Йорк
2004

Олег ДЯЧОК (Дніпропетровськ)

ХРОНІСТ АЛЕССАНДРО ГВАНЬЇНІ

Серед джерел з історії України XV–XVII ст. важливе місце посідають нарративні або описові джерела: літописи, хроніки, діаріуші, історико-географічні описи, епістолярій тощо. Для глибокого розуміння будь-якого твору потрібно знати життєвий і творчий шлях його автора. Це є необхідною умовою для з'ясування його поглядів, а також сприйняття твору в системі спадщини автора. Розглядаючи методику дослідження записок сучасників, М. П. Ковальський відзначав, що нарративним джерелам, більш ніж іншим видам історичних джерел, властиве суб'єктивне відображення, обумовлене низкою причин. “Тому необхідне з'ясування відомостей про ... авторів, взаємостосунків їх з навколишнім соціальним середовищем, класових позицій, світогляду, мети, місця і часу написання тексту і наступних редакцій”¹. А відомий англійський вчений Е. Карр стверджував: “Перш, ніж вивчати історію, вивчіть історика”².

Непересічним був життєвий шлях Алессандро Гваньїні. Італієць з міста Верони, разом з батьком під час Лівонської війни прибув до Польщі. Всі подальші роки життя і творчості його тісно пов'язані з цією державою, якій служив вірою і правдою, бо вважав своєю другою батьківщиною, про що й сам писав у “Хроніці Європейської Сарматії”³. У роки служби Гваньїні був близький до великого гетьмана литовського, а по її завершенні був тісно пов'язаний з двором краківських єпископів. За нього клопоталися перед польським сеймом перші особи європейських держав. А Гваньїні був удостоєний дворянства не лише в Польщі, а й у інших державах. Він залишав

---

¹ Ковальський Н. П. Записки современников как источник по истории Украины второй половины XVI столетия // Некоторые проблемы социально-экономического развития СССР: Тематич. сб. статей профессорско-преподавательского состава кафедры истории СССР и УССР. – Днепропетровск, 1971. – Вып. 2. – С. 122–123.

² Цит за: Хорошкевич А. Л., Плигузов А. И. Русь XIII столетия в книге Дж. Феннела // Феннел Дж. Кризис средневековой Руси. 1200–1304 / Вступ. ст. и общ. ред. А. Л. Хорошкевич и А. И. Плигузова. – М., 1989. – С. 5.

³ Kronika Sarmacye Europejskiej, w ktorej sie zamyka krolestwo Polskie ze wszytkiem i Państwu, Xięstwu, y Prowincyami swemi... – Kraków, 1611. – Ks. III (присвята Сигізмундові Мишковському).

військову службу і знову повертався до неї, займався літературною діяльністю, пробував сили в організації виробництва і торгівлі. Одні справи йшли успішно, інші – закінчувались невдачами. Час від часу ім'я Алессандро Гваньїні олиналося в центрі скандалів і суперечок, що набували широкого розголосу або вирішувались судовими установами. Разом з тим, він був широко відомий як автор популярного у Європі історико-географічного твору.

Слід відзначити, що польські гуманісти XVI ст. відіграли визначну роль в ознайомленні західноєвропейських читачів зі східними слов'янами, зокрема, їх історією⁴. А одним з найпопулярніших видань про Східну Європу був “Опис Європейської Сарматії” А. Гваньїні, з якого робились передруки, інші автори запозичували відомості⁵.

У XVI–XVII ст. в землях України особливого поширення набули польські хроніки. За висловом В. Ульяновського, як “раціональніший жанр” історіографічної думки вони почали витіснити літописи⁶. Так само сталося і з твором А. Гваньїні. Він був у багатьох приватних бібліотеках⁷. Відомий його повний рукописний переклад українською мовою, здійснений у XVIII ст.⁸ Хроніка Гваньїні була джерелом інформації про минуле для більш ніж двадцяти українських авторів XVII–XVIII ст.⁹

---

⁴ *Наливайко Д.* Україна в рецепції західних гуманістів XV–XVI ст. // Європейське відродження та українська література XIV–XVIII ст. – К., 1993. – С. 4.

⁵ *Його ж.* Козацька християнська республіка: Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках. – К., 1992. – С. 58; *Його ж.* Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. – К., 1998. – С. 109, 141–145, 375, 475, 506; *Карев Д.* Белорусская историография в XVI – начале XX в. // *Προσώνυχα*. Історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича / Уклад Богдан Якимович за участю Марти Боянівської, Остапа Середи, Андрія Ясіновського. – Львів, 1998. – С. 291.

⁶ *Ульяновський В.* Проблема синтезу української та польської історіографії кінця XVI – початку XVII ст. (Перший український переклад “Хроніки” Стрийковського) // Польсько-українські студії. – К., 1993. – Т. 1: Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: Матеріали міжнародної наукової конференції, Кам'янець-Подільський, 29–31 травня 1992 р. – С. 107.

⁷ *Дзюба О.* Приватні бібліотеки України XVIII ст.: власники та репертуар зібрань // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). – К., 2002. – Вип. 2. – С. 300.

⁸ *Жинкин Н. П.* Краткие сведения о рукописях Центральной научной библиотеки Харьковского государственного университета им. А. М. Горького // Труды отдела древнерусской литературы. – М.; Л., 1953. – Т. IX. – С. 472; *Ковальский Н. П.* Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII в. – Днепропетровск, 1979. – Ч. 4: Обзор основных отечественных собраний архивных источников: Уч. пособ. по спецкурсу. – С. 83; *Дячок О. А.* Анализ рукописных переводов “Хроники Европейской Сарматии” А. Гваньини на русский и украинский языки // Исследования по историографии и источниковедению отечественной истории XVI–XX вв.: Межвуз. сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1990. – С. 19–31.

⁹ *Дячок О. О.* Робота автора Густинського літопису з наративами іноземного походження (на прикладі “Хроніки Європейської Сарматії” А. Гваньїні) // Дніпропетровський

Достатньо широко користувалися “Хронікою Європейської Сарматії” московські, білоруські, молдовські автори¹⁰.

Упродовж останніх трьох десятиріч років твір Гваньїні неодноразово ставав предметом уваги українських істориків. Особливо слід відзначити дослідження проф. М. Ковальського¹¹ та його учнів¹². У першій половині

історико-археографічний збірник. – Дніпропетровськ, 1997. – Вип. 1: На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. – С. 146–156. Незабаром у збірнику кафедри історіографії та джерелознавства Дніпропетровського національного університету має бути опублікована стаття автора цього дослідження “Використання “Хроніки Європейської Сарматії” як джерела українськими авторами XVII–XVIII ст.”

¹⁰ *Чистякова Е. В.* “Скифская история” А. И. Лызлова и труды польских историков XV–XVII в. // Труды отдела древнерусской литературы. – М.; Л., 1963. – Т. XIX: Русская литература XI–XVIII веков среди славянских литератур. – С. 348, 354, 355; *Моисеева Г. Н.* Русская историческая проза первой половины XVIII в. и польские историки // Польско-русские литературные связи. – М., 1970. – С. 84–85; *Алпатов М. А.* Русская историческая мысль и Западная Европа. XVII – первая четверть XVIII века. – М., 1976. – С. 302–303; Исследовательские материалы для “Словаря книжников и книжности Древней Руси” // Труды отдела древнерусской литературы. – Л., 1985. – Т. XXXIX. – С. 81; *Богданов А. П.* Работа А. И. Лызлова над русскими и иностранными источниками // *Лызлов А.* Скифская история / Отв. ред. Е. В. Чистякова. Подг. текста и аннотир. список имен А. П. Богданов. – М., 1990. – С. 392, 433, 435, 439; *Sielicki F.* Kronikarze polscy w latopisarstwie i dawnej historiografii ruskiej // *Slavia Orientalis.* – 1965. – R. XIV. – № 2. – S. 171; *Улащик Н. Н.* Введение в изучение белорусско-литовского летописания / Отв. ред. В. И. Буганов. – М., 1985. – С. 76; *Sielicki F.* Literatura białoruska do końca XVIII wieku. – Wrocław, 1985. – S. 62; *Jučas M.* Lietuvos metraščiai. – Vilnius, 1968. – P. 67–68, 169–172; *Руссов Е. М.* Творческое восприятие польской историографии боярским летописанием Молдавии // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в.: Проблемы взаимоотношений Польши, России, Украины, Белоруссии и Литвы в эпоху Возрождения / Под ред. Б. А. Рыбакова. – М., 1976. – С. 290.

¹¹ *Ковальский Н. П.* Записки современников... – С. 139–141; *його ж.* Известия по истории и географии Украины XVI века в “Хронике Сарматии Европейской” Александра Гваньини // Некоторые проблемы отечественной историографии и источниковедения: Сб. науч. статей. – Днепропетровск, 1972. – С. 107–128; *його ж.* Источниковедение истории Украины XVI – первой половины XVII в. – Ч. 4. – С. 81–84; *Ковальский Н. П., Мыцык Ю. А.* Украинские летописи // Вопросы истории. – 1985. – № 10. – С. 82.

¹² *Мыцык Ю. А.* Украинские летописи XVII века: Уч. пособ. – Днепропетровск, 1978. – С. 29, 35, 55–56, 79, прим. 34; *його ж.* Вопросы публикации текста “Хроники” Феодосия Софоновича // Анализ публикаций источников по отечественной истории. – Днепропетровск, 1978. – С. 70–71; *Миццик Ю. А.* Історія Київської Русі у висвітленні українських літописців XVII ст. Семена Галуговського та Яна Бінвільського // Писемність Київської Русі і становлення української літератури: Зб. наук. праць. – К., 1988. – С. 231; *його ж.* Передмова // *Софонович Феодосій.* Хроніка з літописців стародавніх / Упор. Ю. А. Миццик, В. М. Кравченко. – К., 1992. – С. 26–27, 32; *Князьков Ю. П.* Некоторые вопросы публикации украинского хронографа // Анализ публикаций источников по отечественной истории. – С. 76, 78, 80; *його ж.* Украинский хронограф в отечественной историографии // Актуальные историографические проблемы отечественной историографии XVII–XIX веков: Сб. науч. тр. – Днепропетровск, 1982. – С. 76, 80; *його ж.* Украинский хронограф как источник по отечественной истории. Автореф. дисс. ...

1990-х рр. автором цієї статті було розпочато роботу над перекладом на українську польськокомовної хроніки. Але через певні суб'єктивні та об'єктивні причини вона не була завершена. Тому я можу висловити лише вдячність проф. Ю. Мицику, який уже переклав й опублікував кілька книг (частин) хроніки, прокоментувавши їх¹³, та продовжує працювати над перекладом інших¹⁴.

Очевидно, найдавніші біографічні відомості про Алессандро Гваньїні опубліковані в другому виданні книги “Simonis Starovolsci polonicorum ‘Εχατοντάς seu Centum illustrium Poloniae scriptorum elogiae et vitae” (“Симона Старовольського ‘Εχατοντάς¹⁵ польських письменників або Сто пояснень коротких висловів та життя письменників Польщі”) (Венеція, 1622). Протягом XVII–XVIII ст. життя й творчість Гваньїні не часто привертало до себе увагу. Наступна коротка довідка про італійця подана Францішком Богомольцем у четвертому томі “Зібрання творів польських хроністів” (“Zbiór dziejopisów polskich w czterech tomach zawarty”), в якому він перевидав “Хроніку Європейської Сарматії”. Основою цього повідомлення, напевне, став відповідний фрагмент книги С. Старовольського. Михал Вишневський увів до наукового обігу нове джерело, лист воеводи Миколая Сенявського до короля Сигізмунда Августа з рекомендацією батька і сина Гваньїні. На основі даного листа побудоване біографічне повідомлення про Алессандро¹⁶. В 1860 р. Казимир Юзеф Туровський опублікував витяги з “Хроніки Європейської Сарматії”. У короткій статті про життя і твори італійця він наводить розлогі цитати з передмови Ф. Богомольця до видання 1768 р.¹⁷

канд. ист. н. – М., 1984. – С. 5, 8–16; Дячок О. О. “Хроніка Європейської Сарматії” Алессандро Гваньїні як джерело з історії України XV–XVII ст. Автореф. дис. ... канд. ист. н. – Дніпропетровськ, 1992.

¹³ Гваньїні О. Стисла історія Богемії // Хроніка–2000. – К., 1999. – № 25–26. – С. 32–42; Гваньїні О. “Хроніка про татарську землю” / Пер. з пол. мови, вступ та коментар Ю. Мицика. – Запоріжжя, 2000; Гваньїні О. Хроніка руської землі... // Всесвіт. – 2000. – № 11–12. – С. 116–152; Мицик Ю. “Опис Естонії та Литви” в хроніці О. Гваньїні // Український археографічний щорічник. Нова Серія. – К., 2001. – Вип. 5/6. – С. 268–305; його ж. Опис Німеччини та скандинавських країн у хроніці О. Гваньїні // Гуманітарний журнал. – Дніпропетровськ, 2000. – Літо–осінь. – С. 181–210; його ж. Опис Угорщини в хроніці Олександра Гваньїні // Український археографічний щорічник. Нова Серія. – К.; Нью-Йорк, 2002. – Вип. 7. – С. 309–339.

¹⁴ Мицик Ю. Шлягер “жовтої” історіографії у Росії // Український археографічний щорічник. Нова Серія. – Вип. 7. – С. 438.

¹⁵ ‘Εχατοντάς (д.-гр.) – число сто, сотня.

¹⁶ Wiszniewski M. Historia literatury polskiej. – Kraków, 1845. – Т. VII. – S. 533–535.

¹⁷ Turowski K. J. O życiu i pismach Alexandra Gwagnina // Z kroniki Sarmacyi Europejskiej, Alexandra Gwagnina z Weroni (Hrabie Pałacu Laterańskiego, Rycerza pasowanego i Rotmistra J. K. M.) Opisanie Polski, W. Ks. Litowskiego, ziemie Ruskiej, ziemie Pruskiej, ziemie Inflantskiej, ziemie Żmudzkiej / Wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego. – Kraków, 1860. – S. 359–362.

Наприкінці 80-х років XIX ст. побачили світ дві публікації, що суттєво розширили знання про життєвий шлях Алессандро Гваньїні. В 1887 р. італійський історик Карло Чіполла опублікував велике дослідження “Один італієць в Польщі і в Швеції на межі XVII століття. Біографічні відомості”. В результаті пошуків у архівосховищах Венеції та Верони К. Чіполла виявив невідомі раніше джерела до біографії свого співвітчизника. В п’ятнадцяти розділах роботи він дослідив біографію Гваньїні від дитячих років до останніх днів життя. До появи даної публікації науковці нічого не знали про дитинство та юність хроніста, його комерційну діяльність. Наступного року Р. Гассенкамп, ввівши до наукового обігу ще три джерела, висловив власні міркування щодо взаємовідносин Амброджо та Алессандро Гваньїні з пруськими підданими.

Певні відомості про життя хроніста були вміщені в “Загальній енциклопедії” Станіслава Оргельбранда (1900 р., т. VI) та у “Великій загальній ілюстрованій енциклопедії” (1900 р., т. XVII–XVIII)¹⁸. Автором статті про Алессандро Гваньїні в останньому виданні був Антоній Піткевич (Адам Плуг).

Загалом же дослідників більше цікавило питання авторства “Опису Європейської Сарматії” 1578 р. видання¹⁹, хоча й інші аспекти не залишались поза увагою науковців²⁰.

У перші шість десятиліть XX ст. вчені майже не виявляли інтересу до твору Гваньїні. Але в наступні роки як хроніка, так і постать італійця стали об’єктом дослідження в різних країнах. 1960 р. Володимир Будка опублікував у дев’ятому томі “Польського біографічного словника” статтю про Алессандро Гваньїні, в якій використав маловідомі дослідження, опубліковані та архівні джерела²¹. Йому вдалося встановити незнані істориками сторінки життя хроніста до 1584 р. На підставі документів краківських архівів В. Будка виявив факти звернення до ректорського суду перекладача Гжегожа Чарадзького стосовно несплати йому італійцем обумовленої суми, а також позов самого Гваньїні до видавця Миколая Льоба. 1967 р. дослідник історії польського гутництва Андрій Виробіш надрукував статтю “Алессандро Гваньїні та іноземні фахівці в скляних гутах в Польщі в XVI та XVII

¹⁸ *Orgelbrand S.* Encyklopedja powszechna z ilustracjami i mapami. – Warszawa, 1900. – Т. VI: Od litery G do Herburtu. Z 581 rysunkami, 4 mapami z tablicą Gwiazdozboru Nieba ptn. – S. 438–439; *Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana.* – Warszawa, 1901. – Т. XVII–XVIII: Grzyby–Hirseberg. – S. 133–134.

¹⁹ *Дячок О. О.* Проблема авторства “Опису Європейської Сарматії” в історіографії // *Осягнення історії: Збірник наук. праць на пошану проф. Миколи Павловича Ковальського з нагоди 70-річчя.* – Острог; Нью-Йорк, 1999. – С. 251–262.

²⁰ *Дячок О. О.* Історіографія творчості Олександра Гваньїні // *Проблеми історіографії та джерелознавства історії України: Міжвуз. зб. наук. праць.* – Дніпропетровськ, 1991. – С. 27–35; *його ж.* “Хроніка Європейської Сарматії” Алессандро Гваньїні як джерело з історії України XV–XVI ст. Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – С. 12–15.

²¹ *Budka W.* Gwagnin // *Polski Słownik Biograficzny.* – Wrocław; Kraków; Warszawa, 1960. – Т. IX/1. – Zesz. 40. – S. 202–204.

віках”, в якій на основі джерел, виявлених у фондах Архіву кафедральної капітули у Кракові, показав становище та заняття А. Гваньїні в 1584–1611 рр., про що раніше зовсім нічого не було відомо²².

З 60-х років ХХ ст. короткі статті про Алессандро Гваньїні стали з’являтися і в радянських енциклопедіях²³. Проте частина з них містить хибні твердження про твір. Інтерес до Гваньїні та його твору в українській історичній науці стимулювала стаття В. М. Зайцева та І. С. Слабеева²⁴. Джерелознавчий аналіз відомостей з історії України ХVІ ст., вміщених у творі А. Гваньїні, здійснив у двох статтях М. П. Ковальський, подаючи й коротку біографію хроніста²⁵.

Коротку інформацію про італійця та його твір навів російський дослідник А. П. Богданов у статті, вміщеній у науковому виданні “Сіфської історії” А. І. Лизлова (1990)²⁶, а стислу біографічну довідку про А. Гваньїні подала в монографії “Українсько-італійські літературні зв’язки ХV–ХХ ст.” О. Є.-Я. Пахльовська²⁷. Лаконічні біографічні дані навів Ю. А. Мицик у передмові та післямові до українського перекладу кількох частин польсько-меморанду видання твору А. Гваньїні²⁸.

Таким чином, можна зробити висновок, що найбільший внесок у дослідження біографії хроніста зробили К. Чіполла, Р. Гассенкамп, В. Будка, А. Виробіш. Проте їхні праці малознані українським вченим. Як правило, відомості про життєвий шлях А. Гваньїні сучасні науковці беруть з радян-

---

²² *Wyrobisz A. Aleksander Gwagnin i cudzoziemscy fachowcy w hutach szkła w Polsce w XVII i XVIII wieku // Przegląd Historyczny. – Warszawa, 1967. – Т. LVIII. – Zesz. 4. – S. 679–682.*

²³ *Гваньїні // Советская историческая энциклопедия. – М., 1963. – Т. 4. – Стлб. 125; Гваньїні // Большая Советская Энциклопедия. – М., 1971. – С. 151–152; Гваньїні // Радянська енциклопедія історії України. – К., 1969. – Т. I. – С. 406; Ковальський М. П. Гваньїні // Українська радянська енциклопедія. – 2-е вид. – К., 1978. – Т. 2. – С. 493; Пахльовська О. Є.-Я. Гваньїні // Українська Літературна Енциклопедія: У 5 т. / Ред. кол. І. О. Дзеверін (відп. ред.) та ін. – К., 1988. – Т. 1: А–Г. – С. 399; Гваньїні // Украинский Советский Энциклопедический Словарь: В 3 т. / Ред. кол. А. В. Кудрицкий (отв. ред.) и др. – К., 1988. – Т. 1. – С. 184.*

²⁴ *Зайцев В. М., Слабеев І. С. Україна кінця ХVІ – першої половини ХVІІ ст. в описах і мемуарах іноземців // Український історичний журнал. – 1966. – № 8. – С. 124.*

²⁵ *Ковальський Н. П. Записки современников... – С. 139–141; його ж. Известия по истории и географии... – С. 107–128.*

²⁶ *Богданов А. П. Работа А. И. Лызлова над русскими и иностранными источниками. – С. 392, 393, 400 и др.*

²⁷ *Пахльовська О. Є.-Я. Українсько-італійські літературні зв’язки ХV–ХХ ст. – К., 1990. – С. 16–21.*

²⁸ *Мицик Ю. Опис Чехії в “Хроніці Олександра Гваньїні” // Хроніка–2000. – К., 1999. – № 25–26. – С. 30; його ж. О. Гваньїні та його “Хроніка про татарську землю” // Гваньїні О. “Хроніка про татарську землю” / Пер. з пол., вступ та коментар Ю. Мицика. – Запоріжжя, 2000. – С. 3; його ж. Опис України в хроніці Олександра Гваньїні // Всесвіт. – 2000. – № 11–12. – С. 152–153; його ж. “Опис Естонії та Латвії” в хроніці О. Гваньїні. – С. 264–265, 267.*

ських енциклопедій, у кращому разі – зі статті М. П. Ковальського 1972 р. Тому, зважаючи на інтерес до “Хроніки Європейської Сарматії”, який спостерігається останнім часом, автор даного дослідження вважає, що воно допоможе краще зрозуміти обставини появи цієї відомої історіографічної пам’ятки.

Джерел про життя і творчість Алессандро Гваньїні відомо небагато. Серед їх публікацій, перш за все, необхідно назвати додаток до роботи К. Чіполли²⁹. З дванадцяти джерел, надрукованих тут, десять зберігаються в Архіві Венеціанської держави, а два – в Міському музеї Венеції. Шість написані латиною, а шість – італійською мовою. Не бачивши оригіналів, важко говорити про археографічний рівень публікації. Проте слід відзначити, що К. Чіполла максимально зберіг особливості джерел, додавши до них археографічну легенду, роз’ясненням деяких слів, найскладніших аббревіатур, закреслень та виправлень у текстах. За своїм змістом усі дванадцять джерел стосуються майнових справ Гваньїні у Вероні і його спроб налагодити торговельні зв’язки з італійськими містами. За часом створення вони розподіляються таким чином: 1578 р. – чотири, 1579 р. – одне, 1581 р. – три, 1582 р. – три, 1584 р. – одне. Серед них лише одне актове джерело, а одинадцять – епістолярні. Згрупувати їх можна таким чином:

1) актове джерело – угода між А. Гваньїні та Анджело Вентурою (№ 8);

2) епістолярій:

а) рекомендаційні листи стосовно А. Гваньїні до дожа Венеції від королів Польщі та Швеції (№ 1, 6, 7) – автографи, на двох із них проставлені дати надходження до канцелярії;

б) відповіді Венеціанської Сеньйорії на рекомендаційні листи (№ 2, 9, 12) – безперечно, це копії, що залишилися в канцелярії;

в) прохання А. Гваньїні до Венеціанської Сеньйорії (№ 3) – автограф;

г) прохання і рекомендації Венеціанської Сеньйорії до ректора Верони у справах А. Гваньїні (№ 4, 5, 11);

г) лист А. Гваньїні до Анджело Вентури (№ 10).

Поряд з цим, в додатку вміщено ще два фрагменти з книг С. Старовольського (1622) і С. Маффеї (1731) про А. Гваньїні та його “Опис Європейської Сарматії”³⁰.

Через рік (1888) Р. Гассенкамп ввів у науковий обіг ще три нові документи про перебування А. Гваньїні та його сім’ї в Польщі³¹, виявлені ним

---

²⁹ *Cipolla C. Un Italiano nella Polonia e nella Svezia tra il XVI e il XVII secolo. Note biografiche // Miscellanea di storia Italiana. Edita per cura della regia deputazione di storia patria. – Torino, MDCCCLXXXVII. – Т. XXVI: Undecimo della seconda serie. – P. 643–657 (97–110). Documenti, № I–XII (робота має внутрішню пагінацію, на яку далі робитимуться посилання).*

³⁰ *Ibidem. – P. 110–111, № XIII, XIV.*

³¹ *Gassencamp R. Neue Urkunden über den Aufenthalt des Alessandro Guagnini und seiner Familie in Polen // Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. – Posen, 1888. – Bd. 4. – S. 290–292.*

у фондах Державного Королівського Архіву в Кенігсберзі. З погляду археографії, рівень даної публікації нижчий, ніж у К. Чіполли, оскільки сам дослідник з архівними матеріалами не працював. “До моїх послуг були надані копії цих документів”, – зазначив він на початку статті³². Стаття містить також переказ їх німецькою мовою. Всі три опубліковані Р. Гассенкампом джерела – це листування між найвищими особами Польщі та Пруського герцогства. Перші два – лист короля Сигізмунда Августа герцогові Альбрехту Пруському від 23 січня 1563 р. та відповідь на нього від 16 лютого того ж року (в архіві зберігалися, відповідно, оригінал та копія) – стосуються батька хроніста Амброджо Гваньїні (*Ambrosius Guanin Italus*). Про самого Алессандро (*Alexandro Wagnino* – в давальному відмінку) йдеться у листі короля Стефана Баторія герцогу Альбрехтові Фрідріху Пруському від 16 грудня 1576 р. (№ 3); в архіві зберігався оригінал.

Відомий польський дослідник М. Вишневський у сьомому томі своєї капітальної “Історії польської літератури” вмістив повний текст листа руського воєводи Миколая Сенявського до короля Сигізмунда Августа від 25 лютого 1561 р., в якому воєвода рекомендував італійця з Верони Амброджо з сином Алессандро (“*Wloch z Werony pan Ambrozy; s szynem sswym Alexandrem*”) до служби в польській армії³³. Відзначимо, що прізвище в тексті не згадується жодного разу. Місце зберігання джерела не вказане; коментар до нього відсутній. З публікації видно, що М. Вишневський зберіг орфографічні особливості, авторські скорочення. Лист написаний старопольською мовою.

Серед актових матеріалів підскарбових книг 1576–1586 рр., опублікованих у дев'ятому томі видання “*Źródła dziejowe*”, є рішення про призначення Алессандро Гваньїні пенсії в 1581 р.³⁴ (261 кн. “*Percepta Pecuniarum ad The-saurum...*”).

У збірнику “Акты, издаваемые комиссией для разбора древних актов в Вильне” (Вильно, 1865. – Т. 1. – С. 157–162) надруковані матеріали про суперечки, що виникли між Гваньїні та філіппівськими міщанами в 1578 р., та їх розв'язання в судовому порядку³⁵.

Ще п'ять джерел, що торкаються життя хроніста, опубліковані у виданні “*Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego*” (1904). У першому томі під № 260 наведено документ, датований 16 липня 1571 р., про надання Алессандро Гваньїні індігенату, тобто дворянства, а також герба. Публікація значно скорочена, порівняно з оригіналом, який зберігається в Головному архіві давніх актів у Варшаві в складі Коронної Метрики. Опущено не лише

³² Ibidem. – S. 282.

³³ *Wiszniewski M.* Historia literatury polskiej. – Т. VII. – S. 533, pr. 460.

³⁴ *Źródła dziejowe.* – Warszawa, 1881. – Т. IX: Księgi podskarbińskie z czasów Stefana Batorego. 1576–1586: W dwóch częściach / Wyd. Adolf Pawiński. – Cz. II. – S. 44.

³⁵ *Boniecki A.* Poczet rodów w W. Ks. Litew. w XV i XVI wieku. – Warszawa, 1887. – S. 63; *Budka W.* Gwagnin. – S. 204.

стандартні клаузули, як, наприклад, інтитуляцію, але й досить значні фрагменти постановляючої частини³⁶. Другий том містить також акти. Це два судових рішення про повернення хроністом боргів Іоанові Баптисті де Цетіс (№ 29) і Помпею Лятерціану (№ 31) відповідно від 23 листопада та 1 грудня 1576 р. та два доручення. Перше (№ 34) – це доручення, яке дав Алессандро перед від'їздом до Італії батькові Амброджо на право управління своїм виробництвом та у справі сплати боргів. Батько ж надав аналогічний документ синові (№ 35) стосовно майна, залишеного ним в Італії. Обидва доручення датовані 3 березня 1578 р. Вказані чотири документи також містяться в складі Коронної Метрики, перші два – в 113 книзі (відповідно аркуші 469 та 499), а наступні два – в 120 книзі (відповідно аркуші 7 та 6). Усі вони опубліковані в скороченому вигляді³⁷.

Одне джерело оприлюднене в збірнику “*Matricularum Regni Roloniae Summaria*” (Varsovia, 1919. – Т. V. – № 4420³⁸).

Відомі також неопубліковані документи. Зокрема, в Державному архіві в Кракові серед матеріалів краківського замку під 1564 р. згадується Амброджо Гваньїні (Abrosij Quagnini), але тільки в зв'язку зі звинуваченнями солдатів його роти у вбивстві³⁹. Проте це дає можливість встановити, яку посаду батько хроніста займав у цей час.

У цьому ж архіві зберігаються документи, що стосуються самого Алессандро. Перший з них належить до 1577 р. Це свідчення Помпея Лятерціана та Станіслава Будзинського про те, що італієць (Alexander Gwaning) має повернути окремим особам значні грошові суми⁴⁰. В іншому документі (1579 р.) зафіксовані звинувачення Іоана Баптисти на адресу Алессандро Гваньїні, пов'язані, перш за все, з несплатою великого боргу⁴¹.

Документальні матеріали, що стосуються літературної діяльності Алессандро Гваньїні, зберігаються в архіві Ягелонського університету в Кракові. Вони пов'язані з розглядом справ у ректорському суді. Перший документ – це скарга від 1 жовтня 1611 р. на Гваньїні з боку Гжегожа Чарадзького, який мав перекласти латинською мовою “Хроніку Європейської Сарматії”, щойно видрукувану польською, але не отримав обумовленого гонорару. Другий документ зафіксував розгляд на судовому засіданні від

---

³⁶ Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego: biografii pisarzy polskich / Zebrał Teodor Wierzbowski. – Warszawa, 1904. – Т. I. – S. 157–158; Archiwum Główne Akt Dawnych (Warszawa). – Metryka Koronna. – Ks. 109. – Fol. 626–631 (копія оригіналу люб'язно надана проф. М. П. Ковальським).

³⁷ Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego biografii pisarzy polskich / Zebrał Teodor Wierzbowski. – Warszawa, 1904. – Т. II: 1526–1830. – S. 19–20, 21, nr. 29, 31, 34, 35.

³⁸ Budka W. Gwagnin. – S. 204.

³⁹ Archiwum Państwowe w Krakowie, Wydział na Wawelu. – Castr. Cracov. – Nr 87. – S. 564 (матеріали краківських архівів люб'язно надані доц. Г. М. Виноградовим).

⁴⁰ Ibidem. – Relatio Castr. Cracov. – Nr 4. – S. 1735–1737.

⁴¹ Ibidem. – Castr. Cracov. – Nr 769. – S. 149–153.

12 вересня 1612 р. суперечки між Гваньїні та видавцем Миколаєм Льобом, власником друкарні, де друкувалася “Хроніка Європейської Сарматії”⁴².

Названі архівні джерела написані латиною зі значною кількістю скорочень.

Місцезнаходження неопублікованих джерел, не згаданих вище, вказані в довідковому апараті кількох статей. В. Будка та А. Виробіш⁴³ наводять такі позиції: 1) Archiwum Państwowe w Krakowie, Wydział na Wawelu. – Castr. Cracow. – Nr 769. – S. 965; 2) Там само. – Relatio Castr. Crac. – Nr 6. – S. 1531; 3) Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. – Acta rectoralia 1580–1618. – S. 433; 4) Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie. – Liber privilegiorum. – Nr 9. – K. 27v.–28v., 188v.–189.

К. Чіполла, крім документів, опублікованих у додатку до його дослідження, користувався також податковими та іменними списками з міського архіву (Archivio comunale) м. Верони, матеріалами архіву при Міській бібліотеці Верони (Archivio presso la biblioteca Comunale di Verona). Поряд з “глухими” посиланнями, в довідковому апараті є й повні вказівки про кілька джерел з Державного архіву Венеції та Міського музею Венеції: 1) Archivio di Stato di Venezia Cinque Savi alla Mercanzia, Risposte, 22 dic. 1578; 2) Там само. Collegio, XII. Cfr. Bühring, p. 30; 3) Museo Civico di Venezia, Cod. Cicogna, n. 3249, fasc. 24⁴⁴.

Не викликає сумніву автентичність згаданих джерел. Що стосується вірогідності інформації, яку вони містять, то тут потрібна критична оцінка. Адже в листах, скаргах, свідченнях можуть бути помилки і свідомі фальсифікації. Слід відзначити, що відома на сьогодні сукупність історичних джерел не є репрезентативною, оскільки практично не містить інформації про дитячі та юнацькі роки Алессандро Гваньїні, його службу в польській армії, літературну творчість. В основному вона дає можливість певною мірою реконструювати господарську та комерційну діяльність хроніста.

Можна сподіватися, що в архівосховищах різних країн зберігаються джерела, ще невідомі дослідникам. Зокрема, вони можуть бути в матеріалах Литовської метрики (частина зберігається в Російському державному архіві давніх актів у Москві, інша – в Головному архіві давніх актів у Варшаві), в книгах краківського міського і гродського урядів, у документах вітебського замку. Крім того, сам твір хроніста містить автобіографічні факти.

Алессандро Гваньїні (Alessandro Guagnini) за походженням італієць. Він народився в місті Верона, на що вказував у титулі видань свого твору: надрукованих латиною – “Alessandri Guagnini Veronensis”, польською мовою – “Przez Alexandra Gwagnina z Werony”. М. П. Ковальський уже звертав

---

⁴² Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Kraków). – R. 18: Acta actorum Causarum Setetiarum Decretor inscriptionum obligationum officii Rectoratus Universitatis Cracoviensis. – S. 413, 434–435.

⁴³ Budka W. Gwagnin. – S. 204; Wyrobisz A. Aleksander Gwagnin... – S. 679, pr. 4, 5.

⁴⁴ Cipolla C. Un Italiano... – P. 8, 58, 78, 81, 85.

увагу на те, що в літературі зустрічаються дві дати народження хроніста⁴⁵. Одна з них – 1534 р.⁴⁶ Але в більшості випадків роком його народження вказується 1538 р.⁴⁷ О. Є.-Я. Пахльовська, не віддаючи переваги жодній з них, навела у довідці, вміщеній в “Українській літературній енциклопедії”, обидві⁴⁸. З’ясувати це питання можна, залучивши дані веронських архівів, знайдені проф. К. Чіполлою. З них видно, що рід Гваньїні був досить відомим і користувався пошаною в місті. Його представники входили до Ради міста ще на початку XV ст. Родовід Алессандро по материнській лінії також простежується упродовж усього XV ст. Його дід Амброджо Гваньїні де Рідзоні (Ambrogio Guanini de'Rizzoni) в 1529 р. у віці 48 років мешкав у веронському районі Феррабо, маючи шестеро дітей. Старшим серед них був син Амброджо 23-х років. Під час перепису 1541 р. вік останнього чомусь записано хибно: 32 роки замість 35. Разом з ним до списку внесено дружину Бартоломею 33-х років і трьох дітей: Франческу 9 років, Алессандро 7 років і Клару 4 років. У документах перепису 1545 р. Алессандро записаний як одинадцятирічний⁴⁹. К. Чіполла згадує також список, складений 1555 р., в якому вік майбутнього хроніста зазначений у 20 років⁵⁰. Це, мабуть, можна пояснити тим, що в документ вносили число повних років. Отже, іменні та податкові списки мешканців м. Верони, що складалися на основі переписів, промовляють за те, щоб вважати роком народження Алессандро Гваньїні 1534. Незважаючи на це, К. Чіполла, який ввів у науковий обіг згадані джерела, стверджував, що Гваньїні народився у 1538 р.⁵¹ Деякі автори (наприклад, І. Ходиницький, М. Вишневецький, К. Туровський, Ф. Бентковський) не вказували року народження, а писали, що хроніст помер у 1614 р. у віці 76 років⁵². Напевне, відіграло свою роль те, що на гравюрі з зображенням А. Гваньїні, вміщеній у “Хроніці Європейської Сарматії”,

⁴⁵ Ковальський Н. П. Известия по истории и географии... – С. 110.

⁴⁶ Див., напр.: Budka W. Gwagnin. – S. 202; Wyrabisz A. Aleksander Gwagnin... – S. 679; Радянська енциклопедія історії України. – К., 1969. – Т. 1. – С. 406.

⁴⁷ Cipolla C. Un Italiano... – P. 4; Estreicher K. Bibliografia polska. – Kraków, 1899. – Т. XVII: Stólicie XV–XVIII. W układzie abecedowym. – S. 480; Orgelbrand S. Encyklopedia Powszechna z ilustracjami i mapami. – Warszawa, 1900. – Т. VI. – S. 439; Ковальський Н. П. Записки современников... – С. 139; Ковальський М. П. Гваньїні // Українська радянська енциклопедія. – 2-е вид. – К., 1978. – Т. 2. – С. 493.

⁴⁸ Пахльовська О. Є.-Я. Гваньїні. – С. 399.

⁴⁹ Cipolla C. Un Italiano... – P. 7–9.

⁵⁰ Ibidem. – P. 9.

⁵¹ Ibidem. – P. 4, 9.

⁵² Chodynicki I. Dykcjonarz uczonych Polaków, zamierający krótkie rysy ich życia, szczególnie wiadomości o pismach, i krytyczny rozbiór ważniejszych dzieł nitktórych. Porządkiem alfabetycznym ułożony. – Lwów; Stanisław; Tarnów; Przemysł, 1833. – Т. I. – S. 189; Wiszniewski M. Historia... – S. 534; Turowski K. J. O życiu i pismach Alexandra Gwagnina // Z kroniki Sarmacyi Europejskiej, Alexandra Gwagnina... – S. 359; Bentkowski F. Historia literatury polskiej w spisie dzieł drukiem ogłoszonych. – Warszawa; Wilno, 1814. – Т. II. – S. 717.

написано: “aetatis suae LXXIII, anno MDCXI”⁵³ (буквально: “свого віку 73, року 1611”). Можливо, портретований з якихось причин сам себе “омолодив”.

Про дитинство та юність Алессандро практично нічого не відомо. Г. Г. Козлова писала, що він був “вихований по-лицарськи”⁵⁴, але не вказала джерела даної інформації. Напевне, в ці роки він вивчив військово-інженерну справу та військову топографію, що згодилися йому під час служби у польському війську. Про його знання топографії та вміння креслити карти зазначили Г. Г. Козлова, Ю. Раджишевська, С. Гжибовський⁵⁵, не посилаючись на джерела. Військовим премудростям Алессандро, ймовірно, навчився вже в Польщі від свого батька Амброджо, який, за словами воєводи М. Сенявського, був “людиною освіченою в лицарських справах”⁵⁶. Мабуть, ще в Італії Гваньїні вивчив латинську мову, якою вільно писав. Скоріш за все, ще за молодих літ він сприйняв і деякі гуманістичні ідеї італійської культури. Зокрема, його історико-географічний твір відзначається великою толерантністю до людей інших національностей та віросповідань. Відомо, що в Італії раніше, ніж в інших країнах, зародилися й почали розвиватися буржуазні ідеї. До того ж Верона в роки життя Гваньїні входила до складу Венеціанської республіки. А Венеція була одним з найбільших торговельних центрів Європи. Ці фактори, певно, вплинули на те, що Гваньїні, уже отримавши польське дворянство, не соромився налагоджувати власне виробництво і організовувати торгівлю.

Із архівних документів, досліджених К. Чіполлою, відомо, що Амброджо Гваньїні з сім'єю покинув Верону 1555 р. У списках цього року він уже не значиться. Очевидно, це було викликано скрутним матеріальним становищем: зокрема, з податкових списків видно, що в останні перед від'їздом роки сім'я обкладалася дедалі меншими сумами податків. Алессандро ще деякий час продовжував залишатися в місті, що, можливо, було пов'язано з навчанням. А 1557 р. він також залишив Верону (у списках 1558 р. не значиться). К. Чіполла вважав, що за цей час Амброджо знайшов засіб до існування. Р. Гассенкамп поділяв думку, що старший Гваньїні подався до Польщі, де з 1548 р. правив Сигізмунд Август, син італійки, що прихильно ставився до колишніх співгромадян матері. До 1558 р. Амброджо зміг уже

---

⁵³ Kronika Sarmacyeу Europejskiej. – (Передмова, с. 6); *Estreicher K. Bibliografia...* – S. 481.

⁵⁴ *Козлова Г. Г. Об “Описании Московии” Александра Гваньини // Античность и современность: К 80-летию Фёдора Александровича Петровского / Ред. кол. М. Е. Грабарь-Пассек и др. – М., 1972. – С. 434.*

⁵⁵ Там само; *Radziszewska J. Maciej Strykowski i jego dzieło // Strykowski M. O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, zemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmuje pilnego doświadczenia / Opr. Julia Radziszewska. – Warszawa, 1978. – S. 6; Grzybowski S. Henryk Walezy. – 2-e wyd. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1985. – S. 122.*

⁵⁶ *Wiszniewski M. Historia...* – S. 533, pr. 460.

щось накопичити і запросив до себе сина Алессандро⁵⁷. Р. Гассенкамп і В. Будка висловили здогад, що від'їзд Амброджо міг мати політичне підґрунтя⁵⁸. Підставою для цього є лист польського короля Сигізмунда Августа до герцога Альбрехта Пруського від 23 січня 1563 р. У ньому говориться, що до короля звернувся Амброджо Гваньїні зі скаргою на Скалигера, слугу і радника герцога. Скалигер збирався опублікувати в Кенігсберзі статтю з закидами Амброджо на адресу Венеціанського сенату. Король просив герцога заборонити публікацію, оскільки це могло зашкодити італійцеві: якщо звістка про Гваньїні дійде до Венеціанського сенату, то ставлення до нього з боку влади стане ще ворожішим, ніж доти⁵⁹. З відповіді герцога від 16 лютого 1563 р. Р. Гассенкамп зробив висновок, що Амброджо Гваньїні ще до вступу на службу в Польщі познайомився з Альбрехтом Пруським і мав з ним бесіду⁶⁰. Цілком можливо, що метою цієї розмови був вступ італійця на службу до пруської армії, але з якихось причин досягти цього не вдалося. І, мабуть, приїхавши до Польщі, Алессандро разом з батьком вирішив шукати долі у війську цієї держави (як писав М. Вишневський: "... z ojcem swoim Ambrozjum, jako żołnierz w Polsce losu dla siebie szukał..."⁶¹). Обое були рекомендовані королю Сигізмундові Августу пруським воєводою Миколаєм Сенявським листом від 25 лютого 1561 р. і того ж року прийняті на військову службу⁶². Принагідно слід відзначити, що XVI – перша половина XVII ст. були класичним періодом найманих армій, значну частину яких складали іноземці⁶³.

Дуже важливо, що М. Вишневський у своєму дослідженні з історії польської літератури навів повний текст листа воєводи М. Сенявського до короля. У ньому повідомлялося, що Амброджо є людиною, освіченою в "лицарських справах". Також відзначено, що сандомирський воєвода мав про нього відомості (звідкіля – не вказано) як про людину, що знається на обороні, облозі та будівництві міст і замків. Виходячи з цього, воєвода вважав, що Амброджо і його син Алессандро можуть бути корисними для королівської служби і рекомендував їх Сигізмундові Августові⁶⁴. До речі, через два роки (лист від 16 лютого 1563 р.) герцог Альбрехт Пруський також рекомендував старшого Гваньїні польському королеві як досить досвідченого у військовій справі і вмілого у військових операціях⁶⁵.

Слід звернути особливу увагу на те, що лист М. Сенявський написав у Меджибожі. В ньому воєвода відзначив, що, дивлячись на ту справу (про що

⁵⁷ *Cipolla C. Un Italiano... – P. 9–10; Gassenkamp R. Neue Urkunden... – S. 285.*

⁵⁸ *Gassenkamp R. Neue Urkunden... – S. 286; Budka W. Gwagnin. – S. 202.*

⁵⁹ *Gassenkamp R. Neue Urkunden... – S. 283, 290.*

⁶⁰ *Ibidem. – S. 284, 285, 291.*

⁶¹ *Wiszniewski M. Historia... – S. 533.*

⁶² *Ibidem.*

⁶³ Див.: *Поршнев Б. Ф. Тридцатилетняя война и вступление в неё Швеции и Московского государства. – М., 1976. – С. 208, 229.*

⁶⁴ *Wiszniewski M. Historia... – S. 533, pr. 460.*

⁶⁵ *Gassenkamp R. Neue Urkunden... – S. 284, 291.*

казано вище) і знаючи придатність Амброджо, він не заборонив італійцеві з сином їхати до короля⁶⁶. Тобто є документальне підтвердження того, що А. Гваньїні з батьком побував в Україні. Є всі підстави думати, що цього листа було передано самим Амброджо. Зі сказаного виходить, що італійці, подорожуючи з Меджибожа у Краків, проїхали через всю Західну Україну, побувавши, безперечно, у Львові. Залишається невідомим, яким шляхом вони добралися до Сенявського, а також чи були вони до цього у сандомирського воєводи. Але у будь-якому разі в Меджибіж вони добралися українськими землями. Цей висновок підтверджує припущення М. П. Ковальського про перебування хроніста на території України⁶⁷ і, звичайно, підвищує цінність повідомлень з історії й географії нашої країни другої половини XVI ст., вміщених у творі А. Гваньїні.

Алессандро потрапив до Польщі в добу Відродження, що тривала тут з другої половини XV ст. до початку XVII ст. Як і в інших країнах Європи, в Польщі відбувалися значні зміни в різних сферах, зокрема в науці. Бурливо розвивалися географія та орієнталістика. Були створені узагальнюючі праці типу хронік з історії Польщі та всесвітньої історії. Найавторитетнішими були праці Матея Меховського (1457–1523), Юста Люція Деція (бл. 1485–1545), Бернарда Ваповського († 1535), Мартина Кромера (1512–1589), Станіслава Оріховського (1513–1566) і Мартина Бельського (1495–1575). У другій половині XVI – першій половині XVII ст. кількість таких творів значно зросла. Справу своїх попередників продовжували Лукаш Гурницький (1527–1603), Свентослав Ожельський (1549–1597), Станіслав Сарницький (1532–1597), Йоахим Бельський (1550–1599), Матеї Стрийковський (бл. 1547–1582), Рейнольд Гейденштейн (1556–1620). На думку дослідників історії польської науки (Г. Барич, С. Гербст, Ю. Крижановський), головним завданням історіографії другої половини XVI – першої половини XVII ст. було складання кодексу політичних та життєвих вказівок, виховання людини. Предметом дослідження стали нові сфери діяльності людей, що своєю чергою викликало появу нових історичних творів. Здійснювалися спроби періодизації історичного процесу, вдосконалювалася техніка досліджень та описів. Учені відзначили, що для цього періоду характерне розширення джерельної бази студій та виникнення інтересу до документа. Поряд з цим, працям польських авторів були притаманні негативні риси: культ форми, надмірність риторики, поверхова оцінка історичних процесів, описовість та анекдотичність, дошукування у всьому моралі та дидактики. Взагалі, в XVI–XVII ст. кількість історичних творів, в т. ч. хронік, значно зросла, проте цінність їх була неоднаковою⁶⁸.

⁶⁶ *Wiszniewski M.* Historia... – S. 533, pr. 460.

⁶⁷ *Ковальський Н. П.* Известия по истории и географии... – С. 111.

⁶⁸ *Modzelewski Z.* Tło społeczne nauki polskiej w dobie Odrodzenia // *Odrodzenie w Polsce.* – [B. m.,] MCMLVI. – Т. II: Historia nauki. – Cz. 1 / Pod red. Bogdana Suchodolskiego. – S. 13, 26–27; *Barycz H.* Rozwój nauki w Polsce w dobie Odrodzenia // *Ibidem.* – S. 37–40, 95–97, 101–102; *Historia Polski.* – Warszawa, 1960. – Т. I. – Cz. II / Pod red. Henryka Łowmiańskiego. – S. 31, 539; *Ulewicz T.* Sarmacja. Studium z problematyki słowiańskiej XV i XVI w. – Kraków, 1950. – S. 84; *Herbst S.* Początki historycznego widzenia rzeczywistości w nauce i sztuce polskiego

Гваньїні, напевне, читав деякі праці польських авторів, оскільки писали переважно латинською мовою. З-поміж інших книг найбільше вплинула на нього, мабуть, “Martini Cromeri de origine et rebus gestis polonorum libri XXX” (1555). Саме на неї найчастіше зустрічаються посилання у хроніці Гваньїні, причому з зазначенням книги і аркуша. Проживаючи довгий час в Польщі та Білорусі, він вивчив польську білоруську мови. Про це в “Хроніці Європейської Сарматії” він сам писав так: “...za długim zwyczajem ięzyka, obuczaiow, postępkow u praw Koronnych przyuczuywszy się...”⁶⁹ Отже, згодом йому були доступні й твори, писані польською мовою. І тоді, перш за все, Гваньїні мав познайомитися з книгою Мартина Бельського “Kronika wszystkiego świata” (1551). Відомий дослідник Т. Улевич вважав, що твір Гваньїні “виразно стоїть під знаком ... хроніки Мартина Бельського”. Разом з тим, він відзначав вплив на нього праці Кромера⁷⁰.

Цілком можливо, що знайомство з найкращими тогочасними дослідженнями в цих галузях спонукало італійського волонтера зайнятися аналогічними студіями.

У польських латиномовних джерелах прізвище Гваньїні зустрічається в кількох варіантах: батько – Ambrosius Guanin Italus, Guaninus (лист короля Сигізмунда Августа герцогові Альбрехту Пруському від 23 січня 1563 р.), Ambrosij Quagnini (документ з архіву краківського замку), син – Alexandro Wagnino (в давальному відмінку, лист короля Стефана Баторія герцогу Альбрехту Фрідріху Пруському від 16 грудня 1576 р.), Alexander Gwaning (документ з архіву Ягелонського університету). Переважно писали Alexander Guaninus. Польський варіант прізвища, який утвердився в літературі, – Gwagnin; інколи вживали – Gwagninus.

Після вступу на польську службу Амброджо деякий час служив у Кракові, чи поблизу нього, і навіть зробив якусь послугу королеві. Про це Сигізмунд Август згадував у листі до Альбрехта Пруського⁷¹. А в документі 1564 р. з архіву краківського замку він вказується як командир роти і ротмістр⁷². Зі статті В. Будки в “Польському біографічному словнику” можна зрозуміти, що Алессандро саме в ці роки, перебуваючи на службі в литовському війську, брав участь в інфлянтській, молдавській та московській кампаніях⁷³. Проте хроніст, згадуючи ці “експедиції”, не вказував, коли вони відбувалися⁷⁴. Сам факт участі у молдавському поході свідчить, що

Odrodzenia // Odrodzenie... – S. 372–374; *Krzyżanowski J.* Historia literatury polskiej. Alegoryzm-przeromantyzm. – 2-e wyd. – Warszawa, 1964. – S. 164; История всемирной литературы. – М., 1985. – Т. 3. – С. 443; *Ковальский Н. П.* Известия по истории и географии... – С. 107.

⁶⁹ Kronika Sarmacyey Europejskiej. – Присвята Миколаю Збжидовському (передмова, с. 3).

⁷⁰ *Ulewicz T.* Sarmacja. – S. 118.

⁷¹ *Gassencamp R.* Neue Urkunden... – S. 283, 290.

⁷² Archiwum Państwowe w Krakowie, Wydział na Wawelu. – Castr. Cracov. – Nr 87. – S. 564.

⁷³ *Budka W.* Gwagnin. – S. 203.

⁷⁴ Kronika Sarmacyey Europejskiej. – Присвята Миколаю Збжидовському (передмова, с. 3).

Гваньїні знову побував на Україні. Ймовірно, що тоді він відвідав Кам'янець-Подільський, який був не лише міцною фортецею, а й важливим торговельно-господарським центром. Мабуть, в 1564 р. Алессандро в числі чотирьох ротмістрів був призначений до вітебського замку, відібраного у московських військ. Під його командуванням було п'ятсот піхотинців і десять вершників. За словами самого Гваньїні, ротмістром у Вітебську він служив протягом вісімнадцяти років. Разом з ним тут служив і його батько ("Czterech Rotmistrzow abo Kapitanow rycerstwa pieszego / ustawicznie tam niezwyćieżony Krol Polski chowa / między ktorými y ia z oycem moim Ambrożym Gwagninem / nad pięćią set pieszych / y nad dzieścią konnych byłem przez 18. lat Rotmistrzem"⁷⁵). З Вітебська, за словами В. Будки, "робив випаді проти царських військ". У листопаді 1564 р. брав участь у бою під Озеріщем, а в 1565 р. – під Невелем. Потім обороняв Вітебськ. У грудні 1567 р. воював під Велижем, а в 1568 р. – знову під Вітебськом. Восени 1568 р. під Улою Алессандро був поранений і потрапив у полон, але невдовзі його відбили. А 17 січня наступного року залага Вітебська спалила Усвяти⁷⁶.

За військові заслуги на відомому Люблінському сеймі 1569 р. Алессандро Гваньїні було пожалуване лицарське звання *eques auratus* (золотий вершник, або вершник з позолоченими обладунками). Цікаво, що клопотався про це маркграф бранденбурзький Йоаким II⁷⁷. А через два роки (17 липня 1571 р.) ротмістр отримав індігенат, тобто польське дворянство для іноземців. На цей раз підтримав його великий литовський гетьман Г. Ходкевич, під командуванням якого служив Гваньїні. Разом з дворянством він отримав і герб "Gwagnin". Незадовго до цього добув для себе диплом шляхтича від цісаря⁷⁸. В. Будка писав, що зображення їжака на гербі походить від повного прізвища діда. Очевидно, це так і є; адже Rizzoni (Рідзоні, або Ріццоні) – похідна форма від гіссіо (річчо, їжак).

На початку 70-х років XVI ст. (напевно, в 1570–1574 рр.) під командуванням італійця у Вітебську протягом півтора року служив Матей Стрийковський, людина освічена та обдарована, історик і поет. Він навчався у Краківському університеті, добре знав античну літературу, володів польською, литовською, латинською та німецькою мовами, знався на інженерній справі. На думку Ю. Раджишевської, він у Гваньїні, мабуть, навчився робити плани і рисунки замків і фортець. Стрийковський за своє життя (бл. 1547–1582) написав досить багато віршів і поем, високо оцінених сучасниками й

⁷⁵ Ibidem. – Ks. III. – S. 25.

⁷⁶ Budka W. Gwagnin. – S. 203.

⁷⁷ Ibidem; *Sobieszczański F. M.* Gwagnin // Encyklopedia Powszechna. – Warszawa, 1862. – Т. 11: Gui.–Hof. – S. 76.

⁷⁸ Archiwum Główne Akt Dawnych. – Metryka Koronna. – Ks. 109. – S. 626–631; Materiały do dziejów piśmiennictwa... – Т. I. – S. 157–158, nr. 260; Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana. – Т. XVII–XVIII. – S. 133–134; *Orgelbrand S.* Encyklopedia... – S. 438–439; Budka W. Gwagnin. – S. 203.

наступними поколіннями. А його “Kronika polska, litewska, żmódzka, i wszystkiej Rusi”, що побачила світ у Кролівці (Кеніґсберзі) 1582 р., значно вплинула на розвиток польської, української, білоруської, російської історіографії кінця XVI–XVIII ст.⁷⁹ М. П. Ковальський писав, що з рукописами Стрийковського міг ознайомитися й Гваньїні⁸⁰. Це могли бути як рукописи творів, так і записи першоджерел, зокрема руських, білорусько-литовських, пруських літописів, багато з яких не дійшли до наших днів⁸¹. Цілком можливо, що знайомство зі Стрийковським стало поштовхом до написання історико-географічного твору для його командира.

Алессандро Гваньїні продовжував сумлінно служити своїй другій батьківщині. Під час збору різноманітної інформації про країну для Генріха Валуа, обраного на польський престол (1573 – початок 1574 рр.), саме йому було доручено виконати карти литовсько-московського порубіжжя, театру війни, яку поляки сподівалися успішно завершити. Цей факт наведений в монографії С. Гжибовського про Валуа⁸². Проте не вказано джерела інформації. Нічого автор не сказав і про те, чи було виконане це доручення.

Подальші десять років у житті Гваньїні були дуже насиченими і нелегкими. У 1574 р. він отримав у пожиттєве володіння Филипівське староство на прусько-литовському порубіжжі (місто Филипів, закладене 1570 р., та навколишні села). Тоді ж він залишив службу у війську. Незабаром італієць, ймовірно, вирішив організувати власний промисел, швидше за все, випалювання попелу. Для цього він 1576 р. позичив чималі суми в окремих осіб. Цього самого року виникли суперечки з міщанами, і Гваньїні знову повернувся на військову службу, взявши участь у поході на Гданськ⁸³. До того ж у Алессандро виникли якісь негаразди з Ольфельтом, підданим пруського герцога. В листі до Альбрехта Фрідріха Прусського від 16 грудня 1576 р. польський король Стефан Баторій рекомендував свого підданого і просив герцога справедливо вирішити судову справу, порушену проти Ольфельта через образи, завдані ним Гваньїні⁸⁴.

Незабаром кредитори, мабуть, почали вимагати повернення боргів. Серед реляцій краківського замку за 1577 р. зберігаються свідчення про борги Гваньїні Помпею Лятерціану та Іоанові Баптисті де Цетіс, хоча суд у попередньому році зобов'язав італійця їх сплатити, проте не зразу, а час-

⁷⁹ Івасів Р. Цінне першоджерело // Дзвін. – 1990. – № 1. – С. 102–105; Чистякова Е. В. “Скифская история” А. И. Лызлова и труды польских историков XVI–XVII вв. – С. 348–357; Моисеева Г. Н. Русская историческая проза первой половины XVIII в. и польские историки. – С. 87, 105–106; Sobieszczanski F. M. Gwagnin. – S. 76; Radziszewska J. Maciej Strykowski... – S. 5–10; Rogow A. Maciej Strykowski i historiografia ukraińska XVII wieku // Slavia Orientalis. – Warszawa, 1965. – R. XIV. – Nr 3. – S. 311–329.

⁸⁰ Ковальський Н. П. Известия по истории и географии... – С. 111.

⁸¹ Івасів Р. Цінне першоджерело. – С. 103.

⁸² Grzybowski S. Henryk Walezy. – S. 122.

⁸³ Budka W. Gwagnin. – S. 203; Wyrobisz A. Aleksander Gwagnin... – S. 679.

⁸⁴ Gassenkamp R. Neue Urkunden... – S. 289, 292.

тинами: першому – суму в 3231 злотий за чотири етапи протягом 1577–1580 рр., а другому – 1200 за три етапи у 1577–1578 рр. Очевидно, Гваньїні частково сплатив борги, бо першому залишився винен 1230 злотих⁸⁵.

1578 р. у друкарні одного з кращих краківських видавців Матея Віжбенти побачила світ книга “Sarmatiae Evropeae Descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masouiam, Prussiam, Pomeraniam, Liunioniam, & Moschouiae, Tartariaeque partem complectitur” (“Опис Європейської Сарматії, який охоплює Королівство Польщі, Литву, Самогітію, Русь, Мазовію, Прусію, Померанію, Лівонію і частину Татарії”). Це короткий виклад історії та географічний опис земель і міст Польщі та сусідніх з нею країн. Вибір автором теми можна пояснити кількома причинами. По-перше, інтересом до минулого і сьогодення держави, що дала йому притулок і дворянство, та бажанням віддячити їй, прославити її. По-друге, географічні межі опису визначаються трикутником Річ Посполита – Московія – Кримське ханство, що обумовлено вирішальною роллю цих держав на політичній арені Східної Європи в другій половині XVI ст. По-третє, тривала Лівонська війна, і зображення “тиранії і жорстокостей” Івана Грозного мало пропагандивні цілі як в самій Речі Посполитій, так і на Заході.

Разом з тим А. Гваньїні займався своїми господарськими справами. 12 березня 1578 р. йому вдалося отримати рекомендаційного листа від короля Стефана Баторія до дожа Венеції, щоб уладнати майнові питання у Вероні (рідне місто хроніста в той час входило до складу Венеціанської республіки). А через два місяці (12 травня) йому було надано привілей на випалювання попелу у Филипівському старостві. Та справи у Гваньїні йшли, мабуть, не зовсім добре, бо того ж року филипівські міщани подали на нього скаргу і королівські ревізори змушені були її розглядати. Відповідь перед ними тримав батько, Амброджо, якому син залишив доручення керувати його майном і виробництвом та сплачувати борги. Алессандро ж восени відбув до Італії, маючи від батька аналогічне доручення на вирішення майнових справ на батьківщині. На думку В. Будки, він міг бути в світі Павла Уханського, королівського посла до папи римського. Рекомендацію дожеві, напевне, він доставив особисто (дата отримання, зазначена на листі, 6 листопада 1578 р.)⁸⁶. Можливо, що свій погляд до Італії Гваньїні звернув тому, що справи налагодження власного виробництва у Речі Посполитій просувалися гірше, ніж бажалося. До того ж суперечки з міщанами, як уже зазначалося, почалися ще в 1576 р., значні боргові суми кредитори вимагали повернути. І ось тоді він вирішив стати законним власником залишеного батьком майна у Вероні.

---

⁸⁵ Archiwum Państwowe w Krakowie, Wydział na Wawelu. – Relatio Castr. Crac. – Nr 4. – S. 1735–1737; Materiały do dziejów piśmiennictwa... – T. II. – S. 19–20, nr. 29–31.

⁸⁶ Cipolla C. Un Italiano... – P. 97–98, doc. № 1; Budka W. Gwagnin. – S. 203; Wyrobisz A. Aleksander Gwagnin... – S. 679; Boniecki A. Poczety rodów... – S. 63; Materiały do dziejów piśmiennictwa... – T. II. – S. 21, nr. 34, 35.

Через два дні після отримання листа від Стефана Баторія, 8 листопада 1578 р., Венеціанська Сеньйорія (La Signoria di Venezia) надіслала рекомендацію Алессандро Гваньїні до ректора Верони (ai Rettori di Verona). Тим часом Гваньїні звернувся до Сеньйорії з проханням надати йому кредит для спорудження в Гданську двох кораблів, якими обіцяв доставляти з Польщі до Верони та Венеції смолу, льон, коноплі, сало, зерно, ліс, залізні вироби, мед. Як видно з листа Сеньйорії до ректора від 12 березня 1579 р., він просив позику в 5000 дукатів. Проте поїздка до Італії закінчилася безрезультатно. Гваньїні лише отримав у Римі титул графа палацу лютеранського. Мабуть, разом з посольством Уханського він приїхав назад до Польщі і знову повернувся до військової служби⁸⁷. Останнє, швидше за все, викликане тим, що в 1579 р. Іоан Баптіста де Цетіс знову порушив вимогу про повернення йому боргу в 1200 злотих. Результатом несплати позик стало позбавлення в тому ж році А. Гваньїні як привілею на випалювання попелу, так і Филипівського старства⁸⁸.

Нові неприємності почалися наступного року. М. Стрийковський звинуватив Гваньїні у привласненні написаного ним під час служби у Вітебську “Опису Європейської Сарматії” і опублікування твору під своїм іменем. Очевидно, його аргументи переконали короля, і 14 липня 1580 р. у Вільні він надав привілей Стрийковському, в якому говорилось, що вказаний твір є його літературним доробком. Не виявлено ніяких слідів, щоб Гваньїні заперечував звинувачення проти себе чи оборонявся⁸⁹. Але під час походу під Великі Луки, в якому брав участь Стефан Баторій, того самого року італієць вручив королеві цей твір з присвятою: “...iam sam na on czas przy Krolu był / у Kronikę swą Łacińską Krolowej J. M. dedykowaną / na samey granicy Moskiewskiey oddał”, – говориться в “Хроніці Європейської Сарматії”⁹⁰. Слід думати, що це був рукопис другого, доповненого видання “Опису Європейської Сарматії”, надрукованого в Спірі (Шпейєрі) 1581 р.

У своїй хроніці польською мовою Гваньїні згадував, що королівські війська в 1580 р. взяли Озериче, Порчов (Порхов), Опоку (Опочку), спалили Стародуб⁹¹. Не виключено, що в одній чи кількох з цих операцій він брав участь особисто. Облога Пскова наступного року була, очевидно, останньою сторінкою його військової біографії. Тоді ж йому було призначено 200 злотих річної пенсії з литовської скарбниці. Восени 1581 р. Гваньїні виїхав до Швеції, маючи на меті вирішити свої майнові справи у Вероні і виношуючи нові проекти торгівлі з Венецією⁹². Для цього він заручився

⁸⁷ Cipolla C. Un Italiano... – P. 99–100, doc. № IIIv.; Budka W. Gwagnin. – S. 203.

⁸⁸ Archiwum Państwowe w Krakowie, Wydział na Wawelu. – Castr. Crac. – Nr 769. – S. 1349–1353; Budka W. Gwagnin. – S. 203; Wyrobisz A. Aleksaner Gwagnin... – S. 679.

⁸⁹ Sobieszczański F. M. Gwagnin. – S. 76–77; Budka W. Gwagnin. – S. 203; Radziszewska J. Maciej Strykowski... – S. 6.

⁹⁰ Kronika Sarmacyey Europejskiej. – Ks. I. – S. 211.

⁹¹ Ibidem. – S. 214.

⁹² Budka W. Gwagnin. – S. 203; Źródła dziejowe. – T. IX. – Cz. II. – S. 44.

рекомендаціями монархів Швеції до венеціанського дожа (листи королеви Катерини і короля Іоана III від 1 та 8 грудня 1581 р. відповідно). Полишивши військову службу, він, мабуть, розраховував зайнятися великою комерцією. До ведення своїх справ у Стокгольмі Гваньїні залучив венеціанця Анджело Вентуру, з яким 8 грудня уклав спеціальну угоду⁹³.

Маючи рекомендаційні листи, Гваньїні, ймовірно, вирушив до Венеції. 30-м днем червня 1582 р. датується відповідь Сеньйорії королеві Катерині, в якій говорилось, що прагнення Алессандро підтримані і відповідного листа надіслано ректорові Верони. Тим часом Гваньїні залучив до своєї справи Джованні Джустініані. Останній збирався до Стокгольма, про що Алессандро писав у листі до А. Вентури від 28 липня 1582 р. Ще деякий час венеціанська влада займалася інтересами свого співвітчизника, але, за словами В. Будки, “зусилля в обох справах знову виявилися даремними”⁹⁴.

Поки Гваньїні в Італії робив спроби покращити своє матеріальне становище, у Кролевці (Кенігсберзі) з’явилася друком “Хроніка польська, литовська, жмудська і всієї Русі” (1582). М. Стрийковський, певне, не міг змиритися з тим, що вже після підтвердження королівським привілеєм його авторства “Опису Європейської Сарматії”, цей твір був виданий вдруге (Шпейер, 1581 р.), і автором його вказано італійця. Польський історик звинувачував Гваньїні, що той привласнив його працю, коли Стрийковський упродовж півтора року служив у Вітебську під його командуванням. У свідки закликався воєвода Станіслав Пац і все лицарство, що разом із Стрийковським відбувало службу у Вітебську⁹⁵. Саме ця публікація поклала початок дискусії про авторство “*Sarmatiae Europaeae descriptio*”, яка триває і до сьогодення. Тим часом “Опис Європейської Сарматії” набував дедалі більшої популярності в Європі. Фрагменти з нього включали до різних збірок. З’явилися переклади на німецьку та італійську мови, трохи пізніше – на чеську. Автором скрізь вказували Гваньїні. Безперечно, якби не смерть М. Стрийковського у 1582 р., то ця скандальна історія набирала б нових обертів.

Не відомо, як склалися стосунки А. Гваньїні з А. Вентурою та Дж. Джустініані, яких він залучив до своїх справ. Так само не можна точно встановити, коли саме він повернувся з Італії до Польщі. Взагалі, 29 років життя колишнього ротмістра ще до середини 60-х років XX ст. були “білою плямою” для дослідників, поки А. Виробіш серед документів єпископів і краківської капітули не виявив джерел, що містять відомості про становище і заняття А. Гваньїні в 1584–1611 рр. З них стало відомо, що, повернувшись з невдалої поїздки на батьківщину, хроніст поселився у Кракові. Відтоді він був тісно пов’язаний з двором краківських єпископів: у документах Б. Мацейовського його названо *familiaris noster* (наш друг). А. Виробіш висловив

⁹³ *Cipolla C. Un Italiano... – P. 101–105, doc. № VI–VIII.*

⁹⁴ *Ibidem. – P. 106–110, doc. № IX–XII; Budka W. Gwagnin. – S. 203.*

⁹⁵ *Sobieszczański F. M. Gwagnin. – S. 76–77; Budka W. Gwagnin. – S. 204; Radziszewska J. Maciej Strykowski... – S. 6.*

думку, що це було пов'язано з любов'ю єпископа до літератури і його опікою літераторами. В 1601 р. Б. Мацейовський доручив А. Гваньїні виробництво скла в єпископських володіннях в околицях Чисова на схід від м. Келець. Алессандро придбав у вдови Софії гуту (скляний завод), засновану десятиріччям раніше. Після смерті попереднього господаря гута не працювала. Гваньїні обіцяв налагодити тут випуск італійського скла, для чого залучив фахівців-співвітчизників, знайомих з технологією виготовлення цього скла. Але невідомо, яких результатів досягла гута і чи був її технічний рівень вищим, ніж на аналогічних польських. Після смерті Гваньїні виробництво на ній незабаром було припинено через надмірне винищення лісів і нестачу палива⁹⁶.

О. М. Панченко писав, що в 1611 р. Алессандро був сенатором і віленським воєводою⁹⁷, але це нічим не підтверджується.

На схилку життя Гваньїні вирішив знову повернутися до літературної діяльності. 1611 р. в друкарні краківського видавця Миколая Льоба побачило світ нове видання “Сарматії”, перероблене і значно розширене. Твір було розділено на десять книг і перекладено польською мовою. Загальний його титул “Kronika Sarmacyeu Europiskiey”. І хоч не виключено, що перше видання “Опису Європейської Сарматії” могло бути плагіатом, то авторство “Хроніки Європейської Сарматії” ніяк не може бути визнане за Стрийковським. Хоча в основі останньої і лежить схема попередніх видань, проте структура стала значно чіткішою, а обсяг книги збільшився в кілька разів за рахунок матеріалів про країни, які не розглядалися в першому і другому виданнях (Греція, Близький Схід, Паннонія, Богемія, Швеція тощо), та хронологічного продовження подій в окремих із них до кінця першого десятиріччя XVII ст. Ф. М. Собещанський ще 1862 р. писав, що авторство хроніки польською мовою слушно визнати за Гваньїні, оскільки це видання дуже відрізняється від латинського⁹⁸ (тобто від першого видання “Опису Європейської Сарматії”).

Тоді ж, коли побачила світ польською мовою хроніка, виник задум надрукувати її в перекладі латиною. Для цього А. Гваньїні уклав угоду з королівським писарем Гжегожем Чарадзьким, який мав зайнятися перекладом тексту. Але, не отримавши обумовленого гонорару, останній подав скаргу до ректорського суду (відповідний документ від 1 жовтня 1611 р. зберігається в архіві Ягелонського університету в Кракові). Потрібної суми у Гваньїні, мабуть, не знайшлося, бо нове видання хроніки латинською мовою так і не з'явилося. У ректорському суді з'ясував Гваньїні свої стосунки і з видавцем Миколаєм Льобом (документ від 12 вересня 1612 р.). Тільки цього разу він сам виступив позивачем⁹⁹.

⁹⁶ *Wyrobisz A. Aleksander Gwagnin...* – S. 679–680.

⁹⁷ *Панченко А. М. Чешско-русские литературные связи XVII века.* – Л., 1969. – С. 48.

⁹⁸ *Sobieszkański F. M. Gwagnin.* – S. 81.

⁹⁹ *Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Kraków).* – R. 18: *Acta actorum Causarum Setetiarum Decretorum inscriptionum obligationum officii Rectoratus Universitatis Cracoviensis.* – S. 413, 434–435; *Budka W. Gwagnin.* – S. 204.

Так і не одружившись, помер Алессандро Гваньїні в Кракові 1614 р.¹⁰⁰ Основою для повідомлень про дату смерті та сімейний стан хроніста, мабуть, є відповідна згадка з книги Симона Старовольського «Εχαιοντάς польських письменників або Сто пояснень коротких висловів та життя письменників Польщі», друге видання якої вийшло у Венеції 1622 р. Зокрема, на цього автора посилається В. Будка. С. Старовольський про Гваньїні писав: “Obit Scacoviae senio laboribusque, partae per Virginem salutis Anno 1614” (р. 187–188)¹⁰¹.

Таким чином, проведений аналіз відомих на сьогодні джерел, які містять інформацію про життя автора “Хроніки Європейської Сарматії”, показав, що вони не становлять репрезентативного комплексу. Ці джерела дозволяють скласти певне уявлення про торговельно-виробничу діяльність А. Гваньїні. В них зафіксовані лише окремі моменти його літературної творчості. Немає майже ніякої інформації щодо освіти та військової служби хроніста, хоч остання була його основним засобом для існування. Проте евристична робота в архівосховищах не виключає виявлення нових джерел, які суттєво доповнили б знання про життя і діяльність Гваньїні. Це яскраво підтверджують біографічні публікації К. Чіполли, В. Будки та А. Виробіша, кожна з яких ґрунтується на матеріалах, вперше введених у науковий обіг. Припущення М. П. Ковальського про можливість перебування А. Гваньїні в Україні знаходить документальне підтвердження, що підвищує вірогідність частини повідомлень, зокрема деяких географічних описів земель та міст.

Італієць з міста Верони Алессандро Гваньїні (1534–1614) покинув батьківщину через матеріальну скруту. Поступивши на службу до польської армії, досяг у ній значних успіхів, за що був удостоєний лицарського звання та польського дворянства. Пробирав свої сили у виробничій діяльності та торгівлі, але невдало. Широке визнання для А. Гваньїні принесла літературна діяльність. Час його життя в Короні збігся з періодом найвищого піднесення польської історіографії доби Відродження. Знайомство з її кращими зразками і безпосередні контакти зі своїм підлеглим по військовій службі видатним поетом та істориком М. Стрийковським дали А. Гваньїні поштовх до власних студій над минулим країни, яка стала для нього другою батьківщиною, та суміжних з нею країн.

Маловідомим є факт, що А. Гваньїні мав намір опублікувати значно розширене польськомовне видання 1611 р. в перекладі латиною, але розпочата вже робота була припинена через відсутність у хроніста потрібних коштів для оплати послуг перекладача.

Особистість хроніста, його різнобічна діяльність не залишились поза увагою дослідників, літераторів. Проте цей інтерес не був сталим, він у різні періоди то згасав, то розгорався, на перший план виходили різні питання¹⁰².

¹⁰⁰ Chodynicki J. Dykcjonarz... – T. I. – S. 189; Budka W. Gwagnin. – S. 204.

¹⁰¹ Цит. за: Cipolla C. Un Italiano... – P. 111, dok. № XIII.

¹⁰² Див. прим. 20.

Після смерті А. Гваньїні його твір і фрагменти з нього неодноразово перевидавались у різних країнах¹⁰³.

Як відзначалося, нині вже опублікована значна частина хроніки А. Гваньїні українською мовою¹⁰⁴. Знайомство з нею широкого наукового загалу, безперечно, сприятиме дослідженню синтезу української та польської історіографії ранньомодерної доби, яка, на думку, В. Ульяновського, не може обмежуватись виявленням фактологічних запозичень і спільних джерел, а має розглядатись як “синтез ідей, напрямів, проблем і стилю історичного мислення, типології та різновидів історичних творів”¹⁰⁵.

---

¹⁰³ Дячок О. О. Археографія видань твору А. Гваньїні та фрагментів з нього // Дніпропетровський історико-археографічний збірник. – Дніпропетровськ, 2001. – Вип. 2 / За ред. О. І. Журби. – С. 302–316.

¹⁰⁴ Див. прим. 13.

¹⁰⁵ Ульяновський В. Проблема синтезу української та польської історіографії... – С. 107.